

XORAZM QAL`ALARINING O`RGANILISHI VA ULARNING VAZIFALARI

Yusupov Ibratbek

Namangan davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimiy tarixiga ega bo`lgan Xorazm vohasining ulkan tarixni o`zida aks ettirgan qal`alarining o`rganilishi, xususiyatlari, vazifalari va farqli jihatlari haqida so`z yuritilgan.

Kalit so`zlar: Yodgorlik, Arxeologiya, Ekspeditsiya, Qal`a, Minora, Tolstov, Qo`yqirilgan qal`a, Tuproqqal`a, Tadqiqot, Oqshahonqal`a, Qalajiq.

Аннотация: В данной статье говорится об исследовании, характеристиках, функциях и различных аспектах крепостей Хорезмского оазиса, имеющих древнюю историю и отражающих великую историю.

Ключевые слова: Памятник, Археология, Экспедиция, Замок, Башня, Толстов, Названный Замок, Земляной Замок, Исследования, Акшаханкала, Каладжик.

Abstract: This article talks about the research, characteristics, functions and different aspects of the fortresses of the Khorezm oasis, which has an ancient history and reflects the great history.

Key words: Monument, Archeology, Expedition, Castle, Tower, Tolstov, Called Castle, Earthen Castle, Research, Akshakhankala, Kalajik.

Qizilqum saxrolari o`rab turuvchi Xorazm vohasida odamlar paleolit davridan buyon yashab kelgan. Xorazm so`zini tarjima qilganda “Quyosh mamlakati” degan ma`noni anglatadi. O`z vaqtida bu hududga tarixchilar, yozuvchilar tomonidan turli nomlar berilgan. Xususan arablar istilosi davrida bu o`lkaga “Ming qal`a o`lkasi”, keyinchalik, “Markaziy Osiyo Misiri” nomlari berilishi qolaversa, Beruniy tomonidan ham Xorazm buyuk davlat bo`lganligi va unda o`sha vaqtda 300 dan ortiq shahar bo`lganligi haqida ma`lumotlar keltirib o`tilgan. Bu shaharlar va qal`alar xarobalari hozirgi kunga qadar saqlangan bo`lib, ularda arxeologik qazishma ishlari olib borilishi natijasida to`plangan ma`lumotlar tarixchi olimlar ma`lumotlarini isbotlab berdi. Xususan Xorazm vohasida, Qoraqalpog`iston Respublikasi hududlarida 1937-yildan to 1970-yillargacha professor S.P.Tolstov rahbarligidagi “Xorazm arxeologiya va etnografiya ekspeditsiyasi” ish olib bordi[1].

Amudaryoning o`ng sohilida joylashgan To`rtko`l tumani hududidan qum barxanlari ostida ko`milib qolgan o`nlab qadimgi qasrlar, qal`alar topib o`rganildi. Bu qal`alar xarobalaridan topilgan arxeologik yodgorliklarni tadqiq qilib, olimlar miloddan avvalgi 6-2-mingyilliklarda yashagan ajdodlarimiz Kaltaminor, Suvyorg`on,

Tozabog`yop, Amirobod deb nomlangan madaniyatlarni yaratganlar degan xulosaga keladilar. S.P.Tolstov boshchiligida Xorazm bo`ylab o`tkazilgan arxeologik izlanishlar natijasida Tuproqqal`a, Guldursunqal`a, Pilqal`a, Qo`rg`oncha qal`a, Ayozaqal`a, Jonbosqal`a, Qo`yqirilgan qal`a, Govurqal`a, Bozorqal`a kabi yuzlab qadimiy shaharlar topildiki, ulardagi memorchilik, haykaltaroshlik san`ati beqiyos rivojlanganidan dalolat beradi. Shunday qal`alardan eng qiziqarli va yaxshi o`rganilgan yodgorligi Qo`yqirilganqal`a hisoblanadi. U aylana shaklda bo`lib aylanasini 86 metr, qalinligi 5 metr devor bilan o`rab olingan, 9 ta minoraga ega. S.P.Tolstov fikricha bu yodgorlik sayyoralarni kuzatadigan joy bo`lgan[2].

Qolaversa Xorazm vohasida qal`alarning qurilishi to`rtburchak shaklda va ko`p hollarda 2 qatorlik mudofa devorlari bilan o`rab olinganligini ko`rishimiz mumkin. Qurilishda mudofa tizimlariga ham alohida etibor qaratilgan, xandaklar va burchlar orqali mudofa tizimi kuchaytirilgan. Bunday shaklni o`zida mujassamlashtirgan qal`alardan biri Tuproqqal`a hisoblanadi. Bu qal`a Ellikqal`a tumanida joylashgan. Uning maydoni 17,5 ga maydonga ega bo`lib shimoliy -g`arbiy qismida saroy joylashgan. Yodgorlik 1935-1940, 1946-1950, 1965-1967 yillarda arxeologik jihatdan tekshirilgan. Dastlab qadimgi xorazmning poytaxti hisoblangan Tuproqqal`aning Avstraliya -Qoraqalpog`iston xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi a`zosi professor V.N.Yagoden, Sidney universiteti professori Aleson Betts va Svend Xelmslar hamkorlikda olib borgan ilmiy tadqiqotlari Tuproqqal`a shohlarning dam olish qarorgohi bo`lganligini ko`rsatdi[3].

O`rganishlar natijasiga ko`ra Tuproqqal`adan 13-14 km janubi -sharqda joylashgan Oqshahonqal`a shahristoni hammaning etiborini tortadi. Ya`ni u Xorazmning eng yirik qal`alaridan biri va mustahkam harbiy istehkomlarga egaligi, undan Xorazm shohlaridan birining qarorgohi, qolaversa yozma manbalarda ham poytaxt joylashgan hudud ayni uning o`rniga mos kelishi, undan yirik diniy inshootlarning aniqlanishi kabi faktrlar uning Xorazmning dastlabki poytaxti bo`lganligini tasdiqlaydi. Tadqiqotchilardan E.E.Nerazik ham, Xorazmning ilk o`rta asrlarga oid shaharlarini o`rganib, Oqshaxonqal`a qaysidir davrda qadimgi Xorazmning poytaxti bo`lgan degan xulosaga keladi.

O`z navbatida qal`alar karvon yo`llarida ham barpo etilgan. Bunday qal`alar sirasiga Xorazm viloyatining Bog`ot tumanida joylashgan paxsadevor memoriy yodgorligi kiradi. "Katta Qalajiq" qal`asi "Kichik Qalajiq" qal`asidan 1.5 km janubda joylashgan. "Kichik Qalajiq" qal`asining umumiy maydoni 2ga ni tashkil etgan. Xorazm vohasi ikki buyuk sahro orasida joylashganligi sababli, qal`alar qum ustiga qurilgan. Qalajiq qal`asi 7-9 metr balandlikdagi qum ustiga qurilgan. Bugungi kunda bizgacha saqlanib turgan Qalajiq qal`asi devorlarining ko`rinishi notog`ri to`rt burchak shaklida, qal`a sharqdan g`arbga qarab cho`zilgan. Ushbu qal`alarda hozirgi kunda ham o`rganish ishlari olib borilmoqda.

Prezidentimiz tashabbusi bilan ulkan tariximizga e'tibor kuchaytirildi va yangi turistik zonalar, ochiq osmon ostidagi muzeylar barpo etila boshlandi. Bunday tarixiy inshootlarimiz bizning ulkan tariximiz va jaxon tarixida o'z o'rniga ega davlat bo'lganimizning yaqqol dalillaridir. Biz bu tariximizda faxrlanishimiz, uni asrab avaylashimiz, kelasi avlodga meros qilib qoldirishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Матниёзов М, Олламов Я. Хоразм давлатчилиқ тарихи. – Урганч 2009
2. Ходжаниёзов Ф. Қадимги Хоразм муҳофаа иншоотлари - Т.: Ўзбекистон, 2007
3. Гулямов Я. Памятники города Хивы - Т. 1941
4. Дурдиева Г. Қадимий Хоразм пахсадевор меъморий ёдгорликлари – Хива, 2017